

Maarit Cederberg, Tuula Hurskainen,
Elisa Mörsky, Sirpa Janhonen, Eija Kajava,
Juha Leppämäki ja Annamari Leppäniemi

Tietoa vahvistamassa ja saatavuutta parantamassa – NordILL 2021 -konferenssin satoa

The 14th Nordic Resource Sharing, Reference and Collection Management Conference (25.-26.10.2021) tarjosi innostavien puhujien lisäksi laajan katsauksen pohjoismaisten kirjastojen innovaatioihin sekä koronapandemian aiheuttamiin muutostarpeisiin kirjastojen palveluissa. Artikkelin luo katsauksen konferenssin teemoihin: aineistojen digitointiin, e-lainaamiseen yli kirjasto- ja maarajojen, asiakastoimisuuden parantamiseen, avoimeen tieteeseen sekä kulttuuriperintöportaaleihin.

Perinteiset pohjoismaiset kauko- palvelupäivät järjestettiin loka-kuun lopulla koronapandemian takia vuosi alkuperäistä suunnitelmaa myöhemmin ja aivan uudella konseptilla: virtuaalisena. NordILL 2021 -konferenssin järjestelyistä päävastuun kantoivat Kansalliskirjasto ja Varastokirjasto, mukana järjestelyissä olivat myös Helsingin yliopisto, Helsingin kaupunginkirjasto ja Helsingin kaupunki. Konferenssissa kuultiin esitykset Pohjoismaiden lisäksi myös Virossa, Latviasta ja Venäjältä.

Koska tietoa täytyy jakaa!

Konferenssin aloituspäivän pääpuhujiiksi oli kutsuttu sekä IFLA-organisaation tuore presidentti Barbara Lison Saksasta että IFLA:n Document Delivery and Resource Sharing -komitean puheenjohtaja Peter Collins, joka toimii OCLC:n Resource Sharing -johtajana USA:ssa. Toisen konferenssipäivän teemojen tunnelmaan viritti Norjan

Making of NordILL 2021. Studiossa ja ruudussa pohjoismaisia kauko- palvelupäiviä toteuttamassa Liisa Savolainen, Johanna Vesterinen ja Päivi Jokitalo – teknistä toteutusta valvomassa Panu Kari. Kuva: Jussi Saari

kansalliskirjaston johtaja Aslak Sira Myhre.

Barbara Lison kertoi avauksessaan Euroopan aineistonvälityksen tulevaisuuden trendeistä avaamalla IFLA:n strategisen johtamisen teemoja. IFLA:n tavoitteena on mahdollistaa e-aineistojen kaukolainaaminen ja tarjota kaikille pääsy sähköisiin resursseihin. Lisäksi parhaillaan ollaan muuttamassa kansainvälisen kaukopalvelun maksuvälinettä IFLA-vuocheria sähköiseksi.

Peter Collins korosti IFLA:n roolia sähköisen aineiston lainaamisen organisoinnissa. Collins muistutti, että

monia kansainvälisen tason juridisia kysymyksiä ja aineiston saatavuuden rajoitteita on edelleen ratkaisematta. Hän nosti keskusteluun painetun aineiston tulevaisuuden ja eri formaateissa tarjot-

tavan aineiston tarpeen kirjastoissa. Sekä yleisten että tieteellisten kirjastojen kaukolainatilastot laskivat dramaattisesti vuonna 2020 pandemian vaikutuksesta sysäten liikkeelle digitointiprojekteja.

Aslak Sira Myhre näki tärkeänä digitointityön. Myhre korosti, että kirjastojen täytyy herätä keskustelemaan tulevaisuuden tiedonhakatavoista ja -välineistä. Digitoituna vanha kulttuuriperintö herää uudelleen henkiin. Tämä edellyttää kirjastoilta pääsyn luomista ja ohjaamista eri formaateissa olevaan aineistoon. Asian ytimessä ovat

kirjastoammattilaisten asiantuntemus ja luetteloinnin hallinta.

E-kirjojen lainaus Pohjoismaissa

Oman esityksensä konferenssissa saivat yleisissä kirjastoissa käynnissä olevat kansalliset e-kirjastoprojektit, joita esiteltiin Suomesta, Tanskasta ja Norjasta. Kansallisten projektien keskeinen tavoite on, että e-aineistoihin pääsy ja valikoima ei riippuisi asuinpaikasta. Tavoite on, että rinnakkaiset sähköiset aineistopalvelut saataisiin yhdelle alustalle.

Eri maiden e-kirjastoprojektit ovat hyvin eri vaiheissa. Mikkel Christoffersen esitteli Tanskan eReolen, joka on kymmenen vuotta käytössä ollut yleisten kirjastojen yhteinen e-kirjojen ja e-äänikirjojen portaali. Trygve Kikut puhui Norjan projektista, jossa alustan luominen on vasta suunnitteluvaiheessa; Virva Nousiainen-Hiiri ja Suvi Sivulainen kertoivat Suomen Digimedia-hankkeesta, jonka pilotointi on tarkoitus aloittaa vuonna 2022. Esitellyissä e-kirjaprojekteissa vaiheineen ja haasteineen voi havaita paljon samankaltaisuutta.

Kaikille maille yhteinen pohdinnan aihe on palvelun rahoitusmallin luominen kirjastojen ja niitä rahoittavien kuntien kesken. On myös olennaista rakentaa luottamusta kirjastojen ja erilaisten muiden toimijoiden, kuten kustantajien, jakelijoiden ja tekijöiden välille. Kirjaston tulisi passiivisen ostajan sijasta ottaa rooli aktiivisena toi-

Kirjastojen täytyy herätä keskustelemaan tulevaisuuden tiedonhakatavoista ja -välineistä.

minnan kehittäjänä ja sopijana niin, että kaikki osapuolet hyötyisivät mukana olosta palvelussa.

Tanskassa kirjastot ovat onnistuneet luomaan hyvää yhteistyötä kustantajien kanssa. Kirjaston palvelu on todettu erityisen hyväksi sekä vanhemman kirjallisuuden että lasten- ja nuorten kirjallisuuden esiin nostamiseen. Isojen kustantajien uusia nimekkeitä on esillä erityisesti siksi, että ne houkuttelevat uusia käyttäjiä palveluun, vaikka varausjonot kasvavat välillä pitkiksi.

Koronasulkujen aikana Tanskan eReolenin käyttö lisääntyi ja palvelusta tuli niin suosittu, että sen toimintamallia joudutaan kehittämään korkeiden kustannusten vuoksi. Sopivan palvelutason määrittäminen on haasteellista, mutta tavoitteena on edelleen kiinnostavan palvelun tarjoaminen asiakkaille.

Uusia kehityssuuntia kaukopalvelussa ja aineistojen yhteiskäytössä

Riin Olonen Viron kansalliskirjastosta esitteli uutta valtakunnallista lainausjärjestelmää Books on the Move, joka otetaan käyttöön ensi vuoden aikana. Sen sijaan, että kirjastoa pyydetään tilaamaan kirjat toisesta kirjastosta, tarjotaan asiakkaille mahdollisuus tilata kirjoja verkossa ja noutaa ne haluamastaan kirjastosta. Järjestelmä ohjaa pyynnön oikeaan kirjastoon. Palvelua kehitetään edelleen, sillä Virossa on 800 kirjastoa ja erilaisia kirjastojärjestelmiä käytössä. Lisäksi Virossa on kehitteillä Ystävältä

ystävälle -palvelu, jossa kirjalaina voidaan siirtää lainaajan tililtä toiselle ja samalla vastuu siirtyy uudelle lainaajalle. Molempien lainaajien täytyy olla rekisteröityneitä käyttäjiä eikä kirjaan saa olla varauksia.

Lovisa Karlsson Kjellin ja Tobias Willstedt Ruotsin kansalliskirjastosta kertoivat Bläddrasta, joka on e-kirjasovellus mobiililaitteille ja tableteille. Bläddralla on ilmainen pääsy Ruotsin kansallisten vähemmistökielien kirjoihin. Näitä kieliä ovat suomi, jiddish, meänkieli, romani ja saame. Kansalliskirjasto aloitti palvelun vuonna 2019 kahdella vähemmistökielillä, saamalla ja romanilla.

Frida Leijon Lundqvist esitteli Tukholman yliopiston asiakaslähtöistä kaukopalvelu-, aineistonhankinta- ja open access -mallia. Kirjastossa on kolme ryhmää: hankinta, kaukopalvelu ja lisenssi/open access -ryhmä, jotka toimivat yhteistyössä. Asiakkaiden hankintapyynnöt otetaan vastaan yhdellä lomakkeella. Sen jälkeen eri tapaukset ohjataan jollekin kolmesta osastosta sen perusteella, mikä niistä on paras hankintatapa kyseiselle aineistolle. Koska kaukopalvelu on painottunut vanhemman aineiston hankintaan, uudemman aineiston open access -kehitys ei ole juurikaan vaikuttanut kaukopalvelutilausten määrään.

Jyväskylän kaupunginkirjaston Shokkiuutinen-hankkeen projekti-

Tanskassa kirjastot ovat onnistuneet luomaan hyvää yhteistyötä kustantajien kanssa.

updating postcovid close work
inspiration hope resource sharing
infodemics insights knowledge future ideas
tips new ideas e-lending
collaboration vision insight greater understanding
news

Konferenssissa tietyt teemat ovat toistuneet vuosien varrella,
vaikka uuttakin oppii. Kuva: Jussi Saari

suunnittelija Anne Koivisto kertoi hankkeen kolmesta osahankkeesta: Jyväskylän kaupunginkirjaston varastokokoelman läpikäynti auttaa uuden kirjastotilan vähenevissä kokoelmatiloissa, kun aineistoa siirretään Varastokirjastoon. VATI-projekti parantaa asiakaslähtöisyyttä, Varastokirjaston kokoelmat näkyvät KESKI-Finnaan kirjautuneelle asiakkaalle ja hän voi myös itse tehdä tilauksen Varastokirjaston aineistoon. ATTE-projektissa tehtiin esiselvitys kirjastojärjestelmäriippumattoman kaukopalvelun mahdollisuuksista. Asiakaslähtöisen, järjestelmäriippumattoman ja standardin mukaisen yhteisen kaukopalveluratkaisun etsintää jatketaan Varastokirjaston AIRUT-projektissa.

Elina Kähö ja Juha Leppämäki esittelivät Helsingin yliopiston kirjaston Alma-kehittämishanketta. Kaukopalvelun useimmat erilliset järjestelmät korvattiin Alma-kirjastojärjestelmän kaukopalveluominaisuuksilla. Tässä hyödynnetään sekä asiakasliittymä Primon kaukopalvelulomaketta että Alman rajapintoja tilausten vastaanottamiseen asiakkailta ja muilta kirjastoilta. Asiakaslähtöisyys lisääntyi niin, että nyt kaukolainat näkyvät Helkan asiakastiedoissa muiden lainojen ja varausten tapaan.

Avoimet tiedejulkaisut

Avointen tiedejulkaisujen (Open Access Journals) kansallisia alustoja esiteltiin neljästä maasta. Palvelut tarjoavat erilaisille toimijoille teknisen alustan tieteellisten lehtien julkaisemiseen.

Jesper Boserup Thestrup edusti tanskalaista Tidsskrift.dk -palvelua, joka on ollut käytössä vuodesta 2007. Avoimen julkaisualustan käyttö on pelastanut tieteellisiä julkaisuja lakkauttamiselta, ja alustalla saavat näkyvyyttä myös historialliset tiedejulkaisut.

Suomesta Antti-Jussi Nygård nosti esiin Journal.fi-alustan, jota ylläpitää Tieteellisten seurain valtuuskunta. Tavoitteena ollut edullinen alusta open access -julkaisemiseen toteutui. Alustan julkaisuvuodesta 2017 lähtien tarjolla olevien julkaisujen määrä on kasvanut jatkuvasti.

Jeroen Sondervan Alankomaista esitteli tänä vuonna julkaistun palvelun Openjournals.nl. Julkaisijoille asetetaan palvelussa joitakin vaatimuksia, kuten avointen Creative Commons -lisenssien käyttö. Myös toimitusprosessille asetetaan ehtoja, esimerkiksi vertaisarviointi.

Ruotsin kansalliskirjaston ylläpitämästä Publicera-alustasta kertoi Sofie Wennström. Alustan käyttö on julkaisijoille ilmaista, mutta esimerkiksi julkaisuformaattia rajoitetaan. Publicera

vaatii myös CC-lisenssiä ja vertaisarviointiprosessia.

Kaikkien esiteltyjen palveluiden yhteinen visio on, että alustoilla julkaistut avoimet tiedejulkaisut otettaisiin vakavasti tieteellisinä lähteinä. Tähän pyritään esimerkiksi Ruotsin ja Alankomaiden vaatimuksilla, joiden tarkoituksena on saada toimijat automaattisesti noudattamaan tieteellisen julkaisemisen standardeja. Yhteiset alustat nostavat avointen tiedejulkaisujen näkyvyyttä ja helpottavat niiden löytämistä. Alustojen tavoitteena onkin erikielisten julkaisujen helpompi kansainvälinen saatavuus.

Tieteelliset kirjastot tukevat avointa tiedettä

Arja Tuuliniemi Kansalliskirjastosta kertoi FinElib-konsortioista, joka neuvottelee vuosittain suomalaisten jäsenorganisaatioidensa puolesta e-aineistojen hankinnasta ja edistää avointa julkaisemista.

Yksi askel avoimen julkaisemisen (open access) tukemisessa ovat transformatiiviset sopimukset, jotka sisältävät sekä avoimen lukuoikeuden että avoimen julkaisuoikeuden kyseisen kustantajan aineistoihin. Sopimuksissa on myös ehtona välitön avoin julkaisu ilman, että aineistoa ensin pidetään maksumuurin takana. Transformatiiviset sopimukset ovat väliaikaisratkaisu, jolla kannustetaan ja rahoitetaan siirtymää kokonaan avoimeen julkaisemiseen. Avointa julkaisemista tukemalla on päästy siihen, että julkaisijat ovat

kehittäneet omia käytäntöjään ja bisnesmallejaan. Myös muiden tahojen tietoisuus avoimesta julkaisemisesta on jatkuvasti lisääntynyt ja yhä suurempi osa artikkeleista julkaistaan avoimina.

Michael Svendsen ja Lise Baltzer puolestaan kertoivat, kuinka Tanskan kansalliskirjastossa ja erityisesti Kööpenhaminan yliopiston kirjastossa tuetaan avointa tiedettä. Yliopiston kanssa on systemaattisesti kehitetty alustoja, työkaluja ja palveluita tukemaan avointa tiedettä. Kyse on hankintapolitiikan lisäksi myös siitä, että tutkijoita ja kirjoittajia tuetaan konkreettisesti avoimessa julkaisemisessa. Tanskan kansallisen vision tavoite on, että ajan myötä kaikki Tanskassa julkaistava tutkimus olisi avoimesti saatavissa. Tänä vuonna luku on jo 60 %.

Kulttuuriperintöportaalit Suomessa ja Latviassa

Riitta Peltonen Kansalliskirjastosta kertoi Finna-portaalista, joka tarjoaa yhdellä haulla pääsyn kaikkeen kansalliseen materiaaliin. Finnan kautta pääsee suoraan digitaaliseen aineistoon kuten kuviin, äänitallenteisiin, videoklippeihin, elokuviin, karttoihin ja alkuperäisiin tekstiaineistoihin. Mukana ovat lähes kaikki Suomen yleiset ja tieteelliset kirjastot, museot ja arkistot.

Digi.kansalliskirjasto.fi-palvelua esitteli Tuula Pääkkönen Kansalliskirjastosta. Tällä hetkellä palvelussa on digitoituna noin 14 miljoonaa sanomalehtisivua ja seitsemän miljoonaa

aikakauslehtisivua. Palvelussa on mukana myös muuta aineistoa, kuten väitöskirjoja, käsikirjoituksia, kirjoja ja pienpainatteita.

Latvian kansalliskirjaston johtaja Arturs Zogla kertoi kirjojen ja lehtien digitoinnista. Kansalliskirjaston kautta on digitaalisessa muodossa saatavilla noin 13 000 kirjaa ja 1 500 lehtinimekettä. Latviassa koronavirustilanne eskaloitui nopeasti vuoden 2020 maaliskuussa, jolloin NLL (National Library of Latvia) suljettiin kokonaan yleisöltä. Kun samaa aikaa pääsyä useimpiin yleisiin kirjastoihin rajoitettiin, tuli tarve siirtää painetusta aineistosta digitaaliseen. Tekijänoikeudellisista haasteista huolimatta lehdet avattiin osapuolten yhteisellä sopimuksella ilmaiseen käyttöön.

Yhteenveto

Kahden vuoden välein järjestettävä pohjoismainen konferenssi on tarpeellinen ja antoisa tapa kokoontua yhteisten asioiden äärelle. Aina oppii uutta, vaikka tuttua ja vanhaakin on mukana. Esimerkiksi tietyt teemat ovat toistuneet vuosien varrella, ja tulevat varmasti toistumaan edelleen, kuten

avoin saatavuus ja e-lainaus. Niihin liittyy haasteita, joita yritetään yhdessä ratkoa.

Konferenssissa esiin nousseet yhteiset päämäärät ja toiveikkuus loivat kansainvälistä yhteisöllisyyttä, vaikka kollegojen kohtaaminen, vapaa keskustelu ja yhteiset ruokailuhetket puutuivat – niitä toki toivomme jatkossa. Paikka, jossa kohdataan kahden vuoden kuluttua on vielä arvoitus, mutta perinteisesti tapaamiset on järjestetty vuorotellen Suomessa, Norjassa, Ruotsissa, Tanskassa ja Islannissa. Yleensä järjestäjävastuu menee järjestyksessä niin, että se jolla on pisin aika konferenssin järjestämisestä on seuraavana vuorossa. Odotamme innolla!

Kiitokset innovatiivisesta ja ajatuksia herättävästä NordILL 2021 -konferenssista erityisesti Varastokirjaston kirjastonjohtaja Johanna Vesteriselle ja Kansalliskirjaston apulaiskirjastonjohtaja Liisa Savolaiselle sekä tapahtuman etenemisestä konferenssin aikana vastanneelle moderaattori Päivi Jokitalolle! Järjestelyt ja yhteydet toimivat erinomaisesti. 💎

Kirjoittajat

MAARIT CEDERBERG

Tampereen yliopiston kirjasto
maarit.cederberg@tuni.fi

TUULA HURSKAINEN

Suomen ympäristökeskuksen tietopalvelu
tuula.hurskainen@syke.fi

SIRPA JANHONEN

Varastokirjasto
sirpa.janhonen@nrl.fi

ELISA MÖRSKY

Kansalliskirjasto
elisa.morsky@helsinki.fi

EIJA KAJAVA

Eduskunnan kirjasto
eija.kajava@eduskunta.fi

JUHA LEPPÄMÄKI

Helsingin yliopiston kirjasto
juha.leppamaki@helsinki.fi

ANNAMARI LEPPÄNIEMI

Turun yliopiston kirjasto
annamari.leppaniemi@utu.fi